מופץ לזיכוי הרבים ע"י:
מאור לפסגה (ע"ר)
לחיזוק הפעילות התורנית בקהילה
לע"נ הרב רפאל ימין בן מרסדס אקריש ז"ל

ב"ה

עידן המועדים

הלכות ראש השנה ויום-הכיפורים (תשפ"ה)

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

מנהגי ערב ראש השנה

א. תפילה, שופר, התרת נדרים – בתפילת שחרית בערב ראש השנה אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (שו"ע תקפא, ג) [ובסליחות, אם התחילו באמירתן קודם עלות השחר, וארע שהגיעו לוידוי ונפילת אפיים קודם הנץ החמה, יש לאומרם (עי' מ"ב שם, כג; מו*)]. ואין תוקעים בשופר בערב ראש השנה (רמ"א שם) [גם לא בלילה שלפניו (בא"ח, ש"א נצבים, ב; כה"ח, שם, עו), ואפילו בבית. ואם צריך להתלמד, יתקע בחדר סגור (בא"ח, ש"א נצבים, ב; מ"ב שם, כד)], ונוהגים לעשות התרת נדרים (כה"ח שם, צט).

ב. תשובה – בערב ראש השנה ישים כל אדם על ליבו לשוב בתשובה, ובפרט מעבירות שבין אדם לחבירו, ולא ימתין עד ערב יום-הכיפורים לבקש מחילה מחבירו, אלא יקדים עצמו למצוה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצוות (חיי אדם קלח, ה).

ג. טבילה, תענית, צדקה – יש נוהגים לטבול במקוה טהרה (רמ"א תקפא, ד; בא"ח שם ג), ויש נוהגים להתענות (שו"ע שם, ב ועי' תקצז, ב), ויש נוהגים ללכת לבית הקברות ולהרבות שם בתחינות (רמ"א תקפא, ד; בא"ח ש"א עקב, טו ונצבים, ב), משום שבית-הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם יותר (מ"ב שם, כז) [ואם לא היה בבית הקברות ל' יום, צריך לברך "ברכת אשר יצר אתכם בדין", בשם ומלכות (שו"ע רכד, יב)], ונותנים צדקה לעניים (רמ"א שם).

ד. תספורת וביגוד – מנהג ישראל להסתפר בערב ראש השנה, ולובשים בגדים נאים לכבוד יום-טוב, להראות שאנו שמחים ובטוחים בחסדי ה' שיוציא לאור משפטינו לחיים טובים ולשלום (עי' שו"ע תקפא, ד).

ה. לימוד התפילה – ראוי לכל אדם לתת את ליבו קודם ראש השנה, לעבור על סדר התפילה והפיוטים וללמוד פירושם כדי שיהיו שגורים בפיו, וילמד זאת גם לבניו (מטה אפרים תקפא, נח).

ו. תפילת מנחה – יזהר האדם בתפילת מנחה של ערב ראש השנה להתפללה במתינות ובכוונה, מפני שהיא התפילה האחרונה של השנה (בן איש חי נצבים, ב).

ז. חלוקת נרות – מדליקים נרות לכבוד ראש השנה (שעה 6:05), ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב" (מ"ב רסג, כד) [והמדליקים בלילה קודם הקידוש, יש להם על מה שיסמוכו (יחו"ד א, כח; חזו"ע יו"ט, שו)]. ונכון שהנשים לא תברכנה ברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות, ותצאנה ידי חובה בברכת "שהחיינו" שמברכים בקידוש (סב). – ויש להכין נר נשמה, כדי שיוכלו להדליק באמצעותו את הנרות ביום השני וכן ליום שבת [וכן המשתמשים ב"פתיל צף", יכינו אותו, אך מעיקר הדין יש אומרים שמותר להשחילו גם ביום-טוב (שו"ת שבט הלוי ט, קכח ועוד), אבל אם החור סתום, אין להשחיל בו הפתיל, וכן אם מושבי הפתיל מחוברים אסור להפרידם].

---

*) **הבהרה:** סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, ימים נוראים או יום-טוב. שו"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. כה"ח=כף החיים.

עירוב תבשילין

א. השנה חל ראש השנה בימים חמישי ושישי, ומיד במוצאי יום-טוב שני של ראש השנה נכנסת השבת [חל כן לאחרונה בשנים תשע"א-ב, תשע"ד ויחול כן גם בשנת תשע"ח]. חכמינו ז"ל אסרו לבשל או לאפות ביום-טוב לצורך שבת, והתירו לעשות כן רק על ידי הנחת "עירוב תבשילין" (שולחן ערוך סימן תקכז, א). דהיינו, שהאדם יניח פת ותבשיל מערב יום-טוב (ביום רביעי) לכבוד שבת, כדי שיהיה ניכר שהוא אינו מתחיל ביום-טוב בבישול ובאפיה לצורך שבת, אלא רק גומר את ההכנות של שבת שכבר התחיל לעשותן מערב יום-טוב (רמ"א שם) (ואם הניח תבשיל בלבד, מותר לו לבשל לכתחילה, ובדיעבד אף לאפות ביום-טוב לצורך השבת (מ"ב, ו). ואם הניח פת בלבד, יש להתיר לו אפיה בלבד (רעו)).

★ הדבר ברור שהעירוב תבשילין אינו מתיר חילול יום-טוב, אלא רק את ההכנה מיום-טוב לשבת, והמלאכות צריכות להעשות באופן המותר ביום-טוב.

ב. שיעור התבשיל וחפת – שיעור התבשיל שמניח לצורך העירוב הוא כזית (27 גרם) ומעלה (שו"ע, ג ו), ומהפת טוב להחמיר להניח שיעור כביצה (54 גרם) (רמ"א, ג), ועדיף יותר שתהיה פת שלימה כדי שיוכל להשתמש בה ללחם משנה בשבת (מ"ב, יא וח) (כדלהלן בסעיף יב).

ג. איזה תבשיל – התבשיל של העירוב יכול להיות מבושל או צלוי או כבוש (שו"ע, ה), ובלבד שיהיה דבר שראוי ללפת ולאכול עימו את הפת (שו"ע, ד). ורבים נוהגים להניח לשם עירוב תבשילין פיתה וביצה מבושלת [ויש להקפיד שלא לקלף הביצה, כיון שאם יעבור עליה הלילה,תאסר(נדה יז.)]. וטוב להדר לקחת לחם שלם ותבשיל חשוב, כגון בשר או דגים (מ"ב, ח ויא), בפרט בימינו שיש מקררים חשמליים (רפא).

ד. זמן חנחת העירוב – זמן הנחת העירוב הוא החל מליל ערב יום-טוב (דהיינו מיום שלישי בלילה, אך לא לפני כן), עד סמוך לשקיעת החמה למחרת (רפב) (ובדיעבד, רשאי להניחו אפילו בתוך זמן בין-השמשות (רמ"א, א) ומברך עליו (רפג)).

ה. ברכת ונוסח העירוב – בשעה שמניח את העירוב בערב יום-טוב, מחזיקו בידו, ומברך: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו על מצות עירוב". – ולאחר מכן, יאמר נוסח זה בשפה המובנת לו: "בעירוב זה יהיה מותר לנו לאפות ולבשל ולהדליק הנר ולעשות כל צרכינו מיום-טוב לשבת" (הברכה והנוסח מופיעים במחזור. והנוסח בארמית הוא: "בדין עירובא יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי ולאדלוקי שרגא ולמיעבד כל צרכנא מיום-טוב לשבת" (שו"ע ורמ"א, יב). - ואם ייחד העירוב, אך שכח לברך ולומר הנוסח הנ"ל, בדיעבד אינו מעכב (מ"ב, לו)). – ונכון שהאשה תשמע את הברכה מפי בעלה ותענה "אמן", וכן תשמע את הנוסח הנ"ל, כי עיקר העירוב נעשה עבורה שהיא עוסקת בצרכי הבית בבישול וכו' (ובדיעבד אין זה מעכב) (רפו).

ו. בישול ביום-טוב ראשון לכבוד שבת – אף על פי שהניח עירוב תבשילין, מכל מקום אסור לאפות ולבשל ביום-טוב הראשון של ראש השנה (יום חמישי) לצורך שבת, אלא רק ביום-טוב השני (יום שישי) (שו"ע, יג). ואפילו במקום שיש אונס והכרח שאינו יכול

להכין צרכי שבת ביום שישי, אסור לעשותם ביום חמישי (מ"ב, מא) (ובדיעבד שעבר ובישל ביום טוב ראשון, מותר לאוכלו בשבת (מ"ב, מב)).

ז. הכין כל צרכי שבת – מי שהכין מערב יום-טוב את כל צרכי שבת, מעיקר הדין אינו צריך לעשות עירוב תבשילין בשביל הדלקת הנרות מיום-טוב לשבת, אך מכל מקום לכתחילה טוב שיניח עירוב תבשילין בלא ברכה, ויאמר: "בעירוב זה יהיה מותר לנו להדליק הנר מיום-טוב לשבת" (ער' שו"ע, יט; רעז). ואם מרתיחים מים להוסיפם למיחם לכבוד שבת, יש לעשות עירוב תבשילין בברכה.

ח. רב העיר – מצוה על הרב הגדול שבעיר או רב השכונה, לערב על בני עירו או שכונתו. ומכל מקום, לכתחילה חייב כל אדם לעשות עירוב תבשילין בעצמו, ולא יסמוך על העירוב של הרב, ורק אם שכח או נאנס ולא עירב יכול לסמוך על כך (שו"ע, ז).

ט. שמירת העירוב – ראוי לעטוף את העירוב ולהניחו במקרר כדי שלא יבואו בטעות לאוכלו קודם שיבשלו או יאפו ביום-טוב לצורך שבת (ער' שו"ע טו ויז ויח). אבל בדיעבד שנאכל, יכול לסמוך על העירוב של רב העיר (ער' שו"ע, ז; רצב).

י. שכח להניח עירוב – מי ששכח להניח עירוב תבשילין, ונזכר בכך בבואו לבית-הכנסת סמוך לשקיעה להתפלל תפילת מנחה, ואין לו שהות ללכת לביתו להניח העירוב ולחזור להתפלל מנחה, יכול לסמוך על דברי המתירים שיכול לעשות העירוב בהיותו בבית-הכנסת, דהיינו, שיחשוב על איזה תבשיל שבביתו, ויאמר: "בזה העירוב יהא מותר לנו לאפות ולבשל ולהדליק את הנר", אך בכל אופן לא יברך "על מצות עירוב" (ועל צד היותר טוב, יתנה ויאמר: "ואם לא יועיל עירובי על פי הדין, אני סומך על העירוב של הרב") (רפז).

יא. הקדמת הבישולים – גם כאשר הניח עירוב תבשילין, יש להשתדל לכתחילה להקדים לבשל ביום-טוב שני (יום שישי) בשעה מוקדמת את צרכי השבת, ויסיימם בעוד היום גדול, כך שאילו יזדמנו לו אורחים ביום-טוב יוכל להגיש התבשילים לפניהם לאכילה. ומכל מקום אם התעכב מחמת איזה אונס, רשאי להמשיך לבשל ביום-טוב עד סמוך לשקיעת החמה (מ"ב, ג) [והחמין שמטמין ביום-טוב לשבת יהיה מבושל לפחות שליש בישול מבעוד יום (מ"ב שם)].

יב. אכילת העירוב – המנהג לאכול את העירוב תבשילין בשבת. בפת ישתמש ללחם משנה בליל שבת ובשבת בבוקר, ובסעודה שלישית יבצע אותה ויאכלנה (מ"ב, מח ויא). ואת התבשיל יכול לאכול כבר בליל שבת (שש"כ פ"ב הערה לה).

יג. נשים/אורחים – אשה שאין לה בעל, אם יודעת, מחוייבת לעשות עירוב תבשילין בעצמה, ואסור לה לסמוך על העירוב של רב העיר (מג"א, יא; קיצוש"ע קב, ו). – וזוג שמתארחים בחג אצל הוריהם וסועדים אצלם, אינם צריכים לערב, ויכולים להדליק נרות שבת בחדר המיוחד להם, וסומכים על העירוב של הוריהם (דעז ורעח).

יד. עירוב למי שאינו יודע – יכול אדם לערב עירוב תבשילין לשכנו שאינו יודע לעשות זאת, ויאמר איתו את הברכה מילה במילה, ואחר כך יאמר: "בזה העירוב יהיה מותר לבעל/ת הבית הזה לאפות ולבשל ולהדליק הנר" וכו'. ומצוה לעשות כן כדי לזכות את הרבים, וכך היה מנהג קדום בירושלים, שגדולי הרבנים היו שולחים תלמידי חכמים מבית לבית לזכות את אלו שאינם בקיאים שיעשו להם עירובי תבשילין (בא"ח ש"א ס"פ צו, ז; רצט).

טו. חכנת שאר צרכים מיום-טוב לשבת – כשהאדם הניח עירוב תבשילין, ואמר: "בזה העירוב יהיה מותר לנו וכו' ולעשות כל צרכינו מיום-טוב לשבת", אזי מותר להדיח הכלים, לערוך השולחן ולהציע המטות מיום-טוב לשבת, וכן לגלול הספר תורה לצורך הקריאה בשבת וכדומה (מ"ב שב, יז; שב).

טז. חכנה מיום א' של ראש חשנה ליום ב' – אף על פי שביארנו שעל ידי העירוב תבשילין מותר להכין מיום-טוב השני לשבת, אולם אסור לעשות הכנות מיום הראשון של ראש השנה ליום השני (שו"ע תקג, א ומ"ב ד), עד לאחר צאת-הכוכבים [ואז אין צריך לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש"]. ולכן, אסור לבשל, להדיח כלים ולערוך השולחן ביום הראשון לכבוד היום השני (כל שכן לכבוד שבת). ומכל מקום אם מדיח הכלים או מסדר הבית כדי שיהיה נאה ומסודר לכבוד היום הראשון עצמו, מותר (מ"ב שב, יט). ומותר להוציא ביום הראשון אוכל מהמקרר על מנת שיפשיר ויהיה מוכן לכבוד היום השני, ואין זה בכלל הכנה (חזו"ע שבת ב, תמז).

יז. רחיצה – מותר ביום-טוב לרחוץ כל גופו במים שהוחמו באמצעות דוד שמש (לא בוילר) באמבטיה שבביתו (מב), ויזהר מסחיטה. [והאשכנזים אוסרים זאת (ער' מ"ב שכו, כא ושש"כ יד, ז)].

תפילות ראש השנה

א. יש לשים לב לתוספות ולשינויים שבתפילה. ומותר להוסיף בקשות בסיום התפילה ב"אלוקי נצור". ואדם מבני עדות המזרח שמתפלל עם אשכנזים, יתפלל בנוסח התפילה של הספרדים (פג).

ב. שמחה – התפילות בראש השנה תהיינה בשמחה ובטוב לבב ומתוך כוונה גדולה, כי בטוחים אנחנו בישועת ה' שיכתבנו ויחתמנו לחיים טובים. ולא כאותם שמביאים את עצמם לידי בכי, שהרי ראש השנה הוא יום שמחה, וכמו שנאמר: "וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ", ונאמר: "תְּקִעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ"(פז). אבל אם מתעורר לבכיה מחמת התרגשותו ודביקותו בתפילה, אין בזה מניעה (פט).

ג. שליח ציבור – ידקדקו לחזר אחרי שליח ציבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא (וער"שו"ענג,ד-ה), ושיהיה נשוי ובן שלושים ומעלה. מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל, אבל אם מתפלל בחוזקה, אין עונים אחריו אמן (רמ"א תקפא, א). והעוזרים ומסייעים לשליח ציבור שאינו הגון, כאילו גוזלים טוב מן הקהל ועתידים ליתן את הדין (מ"ב, י).

ד. י"ג מידות/עליה לתורה – בשעת פתיחת ההיכל בראש השנה, יש להימנע מלומר י"ג מידות, מכיון שהוא יום-טוב (קס. ומרן הגר"ע יוסף שליט"א נמנע מלאומרם אף ביום-הכיפורים). וראוי להשתדל לעלות לתורה בימים נוראים (מ"ב תקפד, ח).

מנהגי ראש השנה

א. זהירות מכעס – יזהר האדם מאוד שלא יבוא לידי כעס בראש השנה, כי מלבד חומרת איסור כעס בכל זמן, הרי כשכועס בראש השנה הוא סימן לא טוב. ולכן, אם בא מבית-כנסת וראה שהשולחן אינו ערוך, לא יכעס ולא יקפיד אפילו בליבו. והאשה תהיה זריזה לסדר את כל הענינים קודם שיבוא בעלה, וגם זה יהיה לסימן טוב (בא"ח נצבים, ו; מ"ב תקפג, ה).

ב. קידוש וביציעת חפת – עושים קידוש כפי שמופיע במחזור. ונוהגים לאחר הביציעה לטבול את הפת במלח ג' פעמים ואחר כך בסוכר (או בדבש) (כה"ח תקפג, ד. ועי' בא"ח וילך, ד וחזו"ע רנב).

ג. סימנים – מנהג ישראל להביא על השולחן בשני הלילות של ראש השנה מיני פירות וירקות שיש בהם רמז לסימן טוב לכל ימות השנה, ומביאים: תמרים, רימונים, תפוח בסוכר או דבש, רוביא (לוביא), כרתי, סילקא (עלי תרד, ולא לפת אדום הנקרא סלק (צז)) ודלעת (ער' שו"ע תקפג, א). [ויש נוהגים לאכול מראש כבש (ער' שו"ע שם, ב) או איל (ויזהרו לקנותם עם הכשר מהודר בלבד. ובמוח מצויות לעתים תולעים, ויש לבודקו (בדיקת המזון כהלכה ב, 624)), ואם אין לו ראש כבש, יקח ראש של בהמה או של עוף (מ"ב שם, ז; צח). - ויש שנמנעים מלאכול דג בראש השנה (כי הוא מלשון דאגה), ויש נוהגים להקפיד להביא דגים בראש השנה ואומרים שנפרה ונרבה כדגים (ק. ועי' מ"ב שם, ה) (וגם בהם צריך זהירות מתולעים)].

והמנהג הנכון הוא להביאם לאחר שנטל ידיו ובירך "המוציא" ואכל כזית מן הפת. ומברכים תחילה על התמרים "בורא פרי העץ" ומכוונים לפטור את שאר פירות העץ, טועמים מן התמר, ואחר-כך אומרים את נוסח ה"יהי רצון" כפי שמופיע במחזורים, ואוכלים את התמר, וכן ינהג ביתר הסימנים (בא"ח נצבים, ד; צג) (ויזהר שלא יברך

ברכת "בורא פרי האדמה" על מיני ירקות מבושלים כמו רוביא, דלעת או ברכת "שהכל" על ראש כבש, אפילו אם אינו אוכלם עם הפת). - **ורשאים בני הבית** לברך בעצמם ברכת "בורא פרי העץ", ואינם חייבים לצאת ידי חובה דוקא בברכתו של בעל הבית (אפילו אם ענו אחריו "אמן") (צח).

ד. מסעודה – אוכלים ושותים ושמחים בראש השנה (שו"ע תקצז, א), שאף על פי שהוא יום דין, מכל מקום שייכת בו מצות "וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ" (מ"ב, א), ומכל מקום לא יאכל כל שובעו, למען לא יקל ראשו, ותהיה יראת ה' על פניו (שו"ע שם). ואין ראוי לעשות "על האש" בראש השנה, גם אם מעביר מאש דלוקה וכו'.

ה. מאכלים חמוצים – יש נוהגים שלא לאכול מאכלים חמוצים, וכן יש נמנעים מאכילת דברים חריפים (צט). ויש אומרים שאם מערב דברים חמוצים בתבשיל או במשקה באופן שאינו הופכם לחמוצים, אלא רק נותן בהם טעם טוב, אין חשש כלל (פסקי תשובות ו, רה הערה 30. וכן שמענתי משם הגרב"צ אבא שאול זצ"ל).

ו. ניצול חזמן/תחילים – יזהר בראש השנה שלא ידבר דברים בטלים, וינצל את הזמן ללימוד תורה להרבות בזכויות ומליצי יושר, ועל ידי כך מעורר גם את המלאך שלו למעלה להתפלל עליו, מה שאין כן כשהוא יושב בטל (כף החיים תקפג, לז), וכל שכן שאין לעסוק בשיחה בטלה וקריאת עיתונים. ויש נוהגים לקרוא את כל ספר התהילים בשני ימי ראש השנה, שמנין המזמורים ביחד הוא מנין כפ"ר (כה"ח שם, לח; קפה).

ז. שינה – מנהג טוב שלא לישן ביום ראש השנה (רמ"א תקפג, ב), ואם ראשו כבד עליו, יישן מעט אחרי חצות היום (בא"ח נצבים, יא). ומכל מקום, ההקפדה היא במי שאינו מתחשב בקדושת היום, והולך לישון ללא כל סיבה מוצדקת, אבל כשהלך לישון בלילה ואינו מתעורר משנתו בעמוד השחר אלא לאחר מכן, אין בכך זלזול בראש השנה (הליכות שלמה, כ; חזו"ע קפד). ורבים נוהגים להתפלל בראש השנה עם הנץ החמה, ותבוא עליהם ברכה.

מצות שופר

א. חמצוה וזמנה – מצות עשה מן התורה על כל אחד מישראל לשמוע קול שופר בראש השנה, שנאמר (במדבר כט, א): "יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם". וכתב רבינו הרמב"ם (תשובה ג, ד): אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה היא גזירת הכתוב, רמז יש בה: עורו יְשֵׁנִים משנתכם ונִרדמים הקיצו מתרדמתכם, חפשו במעשיכם וחיזרו בתשובה, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. עכ"ל. – קודם התקיעה בשופר, מברכים: "ברוך וכו' לשמוע קול שופר" (שו"ע תקפה, ב). וכל היום כשר לתקיעת שופר, החל מהנץ החמה ועד השקיעה, שנאמר "יום" תרועה (שו"ע תקפח, א ומ"ב).

ב. הֶפְסֵק – אסור להפסיק כלל בדיבור בין הברכה לתקיעת השופר. ואם סח שלא מענין השופר והתקיעות - צריך לחזור ולברך. וכן אסור להפסיק בדיבור בין סדר תשר"ת לתש"ת, ובין תש"ת לתר"ת. ואיסור זה חל גם על התוקע וגם על קהל השומעים. וכמו כן אין להתוודות בפיו בין סדר לסדר (כפי שמופיע בכמה מחזורים), אלא די בכך שבאותה שעה יהרהר בתשובה בליבו (קלה). - ואפילו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין לדבר אלא מענין התפילות והתקיעות (ואם הוצרך להתפנות, יכול לברך ברכת "אשר יצר" (קלח)).

ג. נשים – נשים פטורות ממצות שופר, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמה (שו"ע תקפט, ג ו). ומכל מקום, הנוהגת לשמוע קול שופר, יפה עושה, ויש לה שכר מצוה (מ"ב שם, ח) [ותאמר שעושה כן "בלי נדר". - ואשה שכבר נהגה כן, צריכה להמשיך במנהגה, או שתעשה התרת נדרים (בא"ח נצבים, יז; חזו"ע קל)].

ד. קטנים – קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים ממצות שופר, ואם הגיעו לגיל חינוך, מצוה לחנכם במצוה זו. ומכל מקום אין להביא לבית-הכנסת ילדים קטנים ביותר הגורמים להפרעות ומסיחים את דעת הציבור מהתפילה ומשמיעת קול השופר כראוי (קיצור של"ה, הובא בקמח סולת עמ' תא סנ"ג; מ"ב תקפז, טז).

ה. התוקע – התוקע צריך להיות בקי בהלכות בסדר תקיעות השופר, כמה אורכן (שו"ע תקצ, ג ומ"ב טו) והנשימות שביניהן (שו"ע שם, ד-ה ומ"ב טז וכא), גם לפעמים נופלת טעות בתקיעה, וצריך לדעת כיצד לנהוג אם להמשיך בתקיעות או לחזור לראש הסדר (ער' שו"ע שם, ו ואילך; מ"ב תקפה, יח). וראוי שרב בית-הכנסת או תלמיד חכם אחר יבדוק את התוקע לפני ראש השנה כיצד הוא תוקע, כי לא כל היודע לתקוע בשופר יכול להוציא את הרבים ידי חובתם. וצריך שֶׁיְּיַדַּע לכוין להוציא את הציבור ידי חובתם, שאם לא כן, לא יצאו ידי חובה (שו"ע תקפט, ח; מ"ב תקפה, ג).

וראוי שהתוקע יהיה צדיק והגון, ובלבד שלא תהא מחלוקת בדבר (מ"ב שם). ומי שיודעים בו שאינו מתפלל כל השנה, ורק בראש השנה ויום-הכיפורים בא לבית-הכנסת, חלילה להניחו לתקוע ולהעלות זכרוננו על ידו (נהר מצרים ר"ה, ג מהברכ"י תקפא, יב). כל שכן אם מגלח זקנו בתער וכדומה (נהר מצרים שם, ד). ויש אומרים שמעלת התוקע חשובה יותר מן השליח ציבור (שופר בציון ה, ז).

תשליך

א. תשליך – נוהגים ביום הראשון של ראש השנה, אחרי תפילת מנחה, ללכת אל הים, נהר, מעיין או באר מים חיים ולומר שם "תשליך" באמירת פסוקי "מי אל כמוך" וגו' (שער הכוונות צ:; רמ"א תקפג, ב), ובעת האמירה מנערים את שולי הבגד העליון (כה"ח שם, ל). ונקרא בשם "תשליך" על פי הפסוק (מיכה ז, יט): "וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאתָם". ואם אין אפשרות להגיע למקור מים, אפשר למלא קערה עם מים ולאומרו בבית-הכנסת או בבית. – ומי שלא אמר תשליך בראש השנה, יכול לאומרו במשך כל עשרת ימי תשובה (נטעי גבריאל סט, טז).

ב. נשים וקטנים – נשים וקטנים אינם חייבים בסדר אמירת תשליך (נט"ג שם, ח), אך רשאים לאומרו, ובלבד שהנשים תקפדנה על גדרי הצניעות בלבושן ובהתנהגותן, ושלא תתערבנה בין האנשים.

יום שני של ראש השנה

א. חדלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד היום השני, ויש להעביר אש מנר שהודלק מערב החג, ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב". ומן הדין מותר להדליק הנרות לעת ערב סמוך לחשיכה (קפב) ועדיף יותר להכין ולהדליק הנרות רק בצאת-הכוכבים (שעה 6:40) [אלא אם כן מקדש מבעוד יום] (ער' בא"ח ש"א במדבר, ב ושש"כ מד, ג). וסמוך לצאת החג (שעה 6:02), יש להעביר אש ולהדליק נרות שבת בברכה.

ב. תיקון חנרות – המדליקים נרות שעוה יזהרו שלא לחמם ביום-טוב את תחתית הנר באש על מנת להדביקו בפמוט, מחשש מירוח (מ"ב תקיד, יח; כה"ח שם, מא). ואם הפמוט סתום משעוה מותר לנקותו על ידי סכין (כה"ח שם), אבל לאחר שהסיר השעוה אסור לטלטלה (שש"כ יג, מג מד, י), והעצה הטובה ביותר עבורם היא להשתמש ב"נרוניות".

ג. פרי חדש – בקידוש ליל שני של ראש השנה, טוב להניח לפניו פרי חדש, כדי לברך גם "שהחיינו" בקידוש. ואם אין לו פרי חדש, אף על פי כן יברך "שהחיינו" (שו"ע תר, ב; בא"ח נצבים, ח; קסג).

הלכות תשובה
על פי דברי רבינו הרמב"ם

א. חישוב העוונות – כשם ששוקלים זכויות אדם ועוונותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלים עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו, ביום-טוב של ראש השנה. מי שזכויותיו מרובות יותר מעוונותיו - צדיק, ומי שעוונותיו מרובות על זכויותיו - רשע, חצי זכויות וחצי עוונות - בינוני. וחישוב זה אינו לפי מנין הזכויות והעוונות, אלא לפי איכותם וגודלם, כי יש זכות שהיא שקולה כנגד כמה עוונות, ויש עוון שהוא שקול כנגד כמה

זכויות, ורק הקב"ה שהוא אֵל דעות, יודע היאך מחשבים הזכויות כנגד העוונות (הלכות תשובה ג, ג וא וב).

ב. התשובה ושלביה – **(א)** עזיבת החטא - שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו. **(ב)** קבלה לעתיד - יחליט בליבו באמת שלא יעשהו, עד שיוכל להעיד עליו יודע תעלומות [=הקב"ה] שלא ישוב לזה החטא לעולם. **(ג)** חרטה - יתחרט ויצטער על חטאו. **(ד)** וידוי - צריך להתוודות בפיו ולומר את אשר החליט בליבו (שם ב, ב). כל הנביאים כולם ציוו על התשובה, ואין ישראל נגאלים אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותם, ומיד הם נגאלים (שם ז, ה).

ג. וידוי פה – כל המתוודה בפיו על החטאים שעשה, אף לא החליט בליבו לעוזבם, הרי זה דומה לאדם שטובל במקוה וְשֶׁרֶץ בידו, שאין הטבילה מועילה לו עד שישליך השרץ הטמא, כך גם לא מועיל הוידוי אם האדם אינו משליך ועוזב את חטאיו (שם ב, ג).

ד. תשובה ממחשבות ומידות רעות – מצות התשובה אינה רק מעבירות שיש בהן עשיית מעשה, כגון עריות, גזל, גניבה וכיוצא בהן, אלא כשם שצריך האדם לשוב מאלו, כך הוא צריך לחפש גם בדברים שאין בהם מעשה, כגון מחשבות ודעות רעות שיש לו. כמו כן צריך לשוב מן הכעס, האיבה, הקנאה, הליצנות, רדיפת הממון, הכבוד, רדיפת המאכלות וכיוצא בהם, מן הכל צריך לחזור בתשובה (שם ז, ג).

ה. דרכי התשובה – מדרכי התשובה להיות החוזר בתשובה צועק תמיד לפני ה' בְּבֶכְי וּבְתַחֲנוּנִים, ועושה צדקה כפי כוחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו, עד שֶיֵּאָֽה כאילו הוא אדם אחר ואינו אותו האיש שעשה אותם המעשים, ומשנה מעשיו כולם לטובה ולדרך ישרה (שם ב, ד).

ו. מעלת בעל תשובה – אל יחשוב בעל תשובה שהוא רחוק ממעלת הצדיקים מפני העוונות והחטאים שעשה, שאין הדבר כן, אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם. ולא עוד אלא ששכרו הרבה, שהרי טָעַם טַעַם החטא ובכל זאת כבש את יצרו ופרש מהחטא. ואמרו חכמים [ברכות לד:]: מקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בו, כלומר, מעלתם גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהם כובשים יֵצֶר יותר מאחרים (שם ז, ד). אמש היה מובדל מה' אלוקי ישראל, צועק ואינו נענה, ועושה מצוות וטורפים אותן בפניו. והיום הוא מודבק בשכינה, צועק ונענה מיד, ועושה מצוות ומקבלים אותן בנחת ושמחה, ולא עוד אלא שמתאוים להן (שם ז, ז).

ז. תשובה בסוף ימיו – אפילו אדם שהיה רשע כל ימי חייו, אם עשה תשובה בסוף חייו, תשובתו מתקבלת ואין מזכירים לו ביום הדין שום דבר ממעשיו הרעים (שם א, ג וב, א). – ואל יחשוב אדם בליבו שאם כן יעשה עבירות כל ימי חייו וברגע האחרון יחזור בתשובה – טעות גדולה היא – כי על כך אמרו בגמרא (יומא פה:; רמב"ם ד, א) שהאומר: "אחטא ואשוב, אחטא ואשוב", דהיינו שיעשה חטאים כרצונו ואחר כך ישוב בתשובה - אין מספיקים בידו לעשות תשובה, כלומר, שמשמים לא יתנו בידו את האפשרות לעשות תשובה והוא ימות ברישעתו. וכן האומר: "אחטא, ויום-הכיפורים מכפר" - אין יום-הכיפורים מכפר לו.

ח. תשובה מעולה – ישנה תשובה גמורה, שהיא במעלה הגבוהה ביותר, והיא, באדם שבא לידו דבר עבירה שעשה אותו בעבר, ויש באפשרותו ובכוחותיו לעשותו כעת ללא כל חשש, והוא פורש ואינו עושהו מחמת התשובה, הרי זו תשובה מעולה (שם ב, א).

ט. עבירות שבין אדם לחבירו – התשובה ויום-הכיפורים מכפרים על עבירות שבין אדם לבוראו, כגון: מי שחילל שבת, התגלח בתער, אכל מאכל לא כשר, לא הניח תפילין, לא התפלל וכדומה. אבל עבירות שבין אדם לחבירו, כגון: המכה את חבירו או המבייש ומקלל חבירו או גוזלו וכדומה, אינו נמחל לו לעולם, עד שיפייס את חבירו וישיב לו מה שגזל ממנו (שם ב, ט).

י. הממחל לא יהא אכזר – אדם שפגעו בו ובאים לבקש את סליחתו, אסור לו להיות אכזרי ולא להתפייס, אלא בשעה שמבקשים ממנו סליחה, יסלח בלב שלם ובנפש חפיצה. ואפילו אם ציערו אותו הרבה, לא יִקּוֹם ולא יִטּוֹר, וזוהי דרכם של עם ישראל וליבם הטוב (שם ב, י; רמ"א תרו, א). וטוב שהחזן יכריז קודם "כל נדרי", לומר: "רבותי, תמחלו זה לזה"! ויאמרו הקהל: "מחלנו"! כדי שתתעורר באותה שעה סנגוריה למעלה על ישראל, דבר בעיתו מה טוב (בן איש חי ש"א וילך, ה).

יא. חורים/בני זוג – כל אדם צריך להיזהר לבקש סליחה ומחילה מהוריו, כי בודאי שלא נהג עימהם בכבוד הראוי להם במשך השנה. ואם הבן לא ביקש את מחילתם, מכל מקום ימחלו לו הוריו מחילה גמורה בפה מלא. וכן בני הזוג צריכים לבקש מחילה אחד מהשני (בא"ח שם, ו).

יב. עשרת ימי תשובה – אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרת הימים שבין ראש השנה ליום-הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת מיד, שנאמר (ישעיהו נה, ו): "דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ, קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב", שבימים אלו הקב"ה קרוב ביותר לעם ישראל (רמב"ם שם ב, ו).

ונהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום-הכיפורים יותר מכל השנה (שם ג, ד), ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם (רמ"א סי' תרג), וילמד בספרי מוסר (ברכ"י שם, ד; מ"ב שם, א) וימעט בעסקיו. וראוי לאדם שיתנהג בימים אלו גם בחומרות שאינו נוהג בהן כל השנה, שהרי גם אנו מבקשים מאת ה' יתברך שמו שיתנהג עימנו בחסידות (עי' רמ"א שם; ברכ"י, א; קיצוש"ע קל, א-ב). ותשתדל האשה לקיים מצות הפרשת חלה בימים אלו (בא"ח נצבים, כה ועי"ע ש"ב סוף שמיני ג).

ערב יום-הכיפורים

א. כפרות – נוהגים לעשות כפרות בערב יום-הכיפורים, ויש העושים זאת בכסף (עי' חיי אדם קמד, ד), ויש העושים בשחיטת עוף (עי' שו"ע ורמ"א, תרה). ובגלל ריבוי שחיטת העופות בערב יום-הכיפורים, רבו התקלות והמכשולות, לפיכך הורו רבותינו האחרונים, שיש להקדים הכפרות כמה ימים לפני יום-הכיפורים, בכדי למעט את הדוחק הרב השורר אצל שוחטי העופות (מ"ב שם, ב; יחו"ד ב, נא; רכג).

ולוקחים תרנגול זכר לכל אחד מהזכרים, ותרנגולת נקבה לכל אחת מהנקבות, ומהדרים לבחור בתרנגולים לבנים (רמ"א שם). ובעת שמסבב התרנגול סביב לראש המתכפר, אומר: "זה חליפתך, זה תמורתך, זה כפרתך" וכו', ואם מסבב לעצמו, אומר: "זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפרתי" (מ"ב, ג). [ולמעוברת לוקחים שתי תרנגולות ותרנגול אחד (מ"ב שם), כי שמא העובר זכר או נקבה (ואם אין ידו משגת כל כך, יקח תרנגול אחד ותרנגולת אחת (עי' רמ"א שם ומ"ב ג), ואם גם זה קשה לו, די בתרנגולת אחת (רכה-רכו)]. ואחר השחיטה נותנים דמי פדיון התרנגולים לעניים, וזה עדיף יותר ממה שיתן את התרנגולים עצמם לעניים (מ"ב, ה). ואם עושה הכפרות עם כסף, כשמסובבו סביב לראשו, יאמר: "אלו המעות חליפתי" וכו'. ויהרהר באותה שעה בתשובה (בא"ח וילך, ב; מ"ב, ב).

ב. סליחות/תפילה – משכימים בערב יום-הכיפורים לומר סליחות, ואומרים וידוי ונפילת אפיים, ועושים התרת נדרים (רכט). ובתפילת שחרית אומרים "אבינו מלכנו" (שם. וכן הוא השנה גם למנהג אשכנז, רמ"א תרד, ב) אבל אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (שו"ע שם) לפי שנוהגים לעשותו קצת כמו יום-טוב (מ"ב, ג).

ג. טבילה במקוה/מלקות – מנהג יפה לטבול בערב יום-הכיפורים במקוה טהרה (עי' שו"ע ורמ"א תרו, ד ובא"ח וילך, ח) (וטוב שיסיר מגופו כל דבר חוצץ (רמז). ועל פי הקבלה זמנה הָחֵל משעה קודם חצות (קדוש בציון, קלח)). ואם

אין לו אפשרות לטבול מאיזו סיבה שהיא, ישפוך עליו תשעה קבים מים (כ-12 וחצי ליטר מים) (רמ"א שם), ואפשר לעשות כן גם על ידי מקלחת (רמו). ויש נוהגים לקבל מלקות, שמתוך כך יתן אל ליבו לשוב מעבירות שבידו (עי' שו"ע תרז, ו).

ד. אכילה – מצוה להרבות באכילה ושתיה בערב יום-הכיפורים (ברכות ח: ושו"נ; שו"ע תרד, א), והיא מצוה מן התורה, ויש לאדם למעט בלימודו כדי לאכול ולשתות (מ"ב, א). ועיקר מצות האכילה ושתיה היא ביום של ערב יום-הכיפורים, ולא בלילה. ואף הנשים חייבות במצוה זו (רלא). ולכתחילה צריך לקבוע לפחות סעודה אחת על פת (רלה). ויעשה כל מעשיו לשם שמים, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים (באו"ח וילך, א). והעושה מלאכה בערב יום-הכיפורים, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם (מל"ח סז, כ; רלז).

ה. מנחה מוקדמת/וידוי – מתפללים מנחה גדולה בעוד היום גדול, לפני סעודה מפסקת, ואומרים וידוי (שו"ע תרז, א) בסיום התפילה לאחר הפסוק "יהיו לרצון" וכו' כמו ביום-הכיפורים(עי' רמ"א שם ומ"ב ב; רמט), ותיקנו כן שמא יארע לו דבר קלקלה בסעודה שיחנק או שתטרף דעתו ולא יוכל להתוודות אחר כך (מ"ב שם, א). ואומרים "אבינו מלכנו" (רמט) [והאשכנזים אינם אומרים (רמ"א תרד, ב ותרז, ה)].

ו. בגדים נאים/מפה לבנה – נוהגים ביום-הכיפורים ללבוש בגדי חג, ויש שלובשים בגדי לבן (רמ"א ס"ס תרי). ומציעים השולחן ופורסים עליו מפה יפה כמו בשבת (שם; באו"ח וילך, יז) ונותנים עליה ספרי קודש (רס). ומתעטפים בטלית מבעוד יום בברכה (מ"ב תריט, ד), כדי להתפלל עימה בכוונה, ולעמוד באימה וביראה (רסא).

ז. חדלקת נרות/שהחיינו – מצוה להדליק נרות לכבוד יום-הכיפורים (שעה 5:53), והשנה שחל בשבת, מברכים: "ברוך וכו' וציונו להדליק נר של שבת ויום-הכיפורים" (שו"ע ורמ"א תרי, א). ולאחר ההדלקה תחלוץ האשה מנעלי העור, ותברך ברכת "שהחיינו", כיון שבברכה זו מקבלת עליה קדושת היום, ונאסרת בכל חמשה עינויים (רנז) [והנכון שתחלוץ הנעליים קודם ההדלקה. - ואם הולכת לבית-הכנסת תזהר שלא תחזור לברך "שהחיינו" ב"כל נדרי" יחד עם החזן (שעה"צ תריט, ז)]. – ויש להכין נר נשמה עבור ההבדלה במוצאי הצום (ראה להלן בסעיף יד).

יום-הכיפורים

א. מעלת היום – יום-הכיפורים הוא יום טוב לעם ישראל, מפני שהוא יום סליחה ומחילה, וכן ביום זה ניתנו לוחות הברית האחרונות (תענית ל:).

ב. חמשה עינויים – יום-הכיפורים אסור בעשיית מלאכה, ובחמשה עינויים: אכילה ושתיה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה. וכל האיסורים חלים כבר מהלילה (שו"ע תריא, א), ועל עשיית מלאכה ואכילה ושתיה, חייב כרת.

ג. צום/מעוברות ומניקות – הכל חייבים להתענות ביום-הכיפורים, ואף נשים מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות את הצום (שו"ע תריז, א), אפילו בחודש התשיעי להריונן (רפז), אלא אם כן יש בעיות בהריון (דימום, כאבים והתכווציות, הפלות חוזרות ועוד), שאז יש להיוועץ עם רופא ורב כיצד לנהוג (עי' שם ורצה).

ד. חולה – חולה שיש בו סכנה, אסור לו לצום, פן יכבד חוליו ויבוא לידי סכנה, אפילו אם החולה אומר שאינו צריך לאכול, אין לו להתענות. ובמקום חשש סכנה, אסור לו להחמיר על עצמו ולהתענות, שהרי נאמר (ויקרא יח, ה): "וָחַי בָּהֶם" - ולא שימות בהם (יומא פה:), ומקיים מצוה באכילתו. ולצערנו, ישנם אנשים שצמים בניגוד לדעתם של הרופאים והרבנים, ומסכנים את עצמם, ועבירה היא בידם. לפיכך כל חולה צריך לפנות לרופא המטפל שלו (וישנה עדיפות לרופא ירא שמים (עי' באה"ל ר"ס תריח)), שיחוה דעתו אם הצום עלול לגרום לו סכנה, ולאחר מכן יתייעץ עם רב מורה הוראה שיחוה דעתו מבחינה הלכתית כיצד עליו לנהוג.

להלן פירוט קבוצות מחלות בהן יתכן שהצום יביא לידי סכנה, ויש להתייעץ עם רופא ורב: 1) מחלות זיהומיות עם חום גבוה (אנגינה, דלקת ריאות, שושנה בעור וכו'). 2) תשישות אצל קשישים. 3) תשישות לאחר מחלה, ניתוח, תאונה. 4) מחלות גידוליות ממאירות. 5) מחלות לב (התקף לב תוך שנה, תעוקת לב, אי ספיקה, הפרעות משמעותיות בקצב הלב). 6) מחלות במערכת הנשימה (אי ספיקה נשימתית, אסטמה פעילה). 7) מחלות במערכת העיכול (הקאות או שלשולים מרובים, אולקוס, צהבת עד חצי שנה). 8) מחלות דם (המוגלובין פחות מתשע). 9) מחלות מערכת העצבים (אי ספיקה מוחית, ארוע מוחי, מחלת נפילה). 10) מחלות נפש (פסיכוזה, מצבי חרדה קשים). 11) מחלות אנדוקריניות (סכרת עם מנות אינסולין גדולות, סכרת הזקוקה לתרופות דרך הפה אך מלווה בהפרשת אצטון ו/או התקיפי היפוגליקמיה, הפרשת אינסולין מוגברת, פעילות יתר חריפה של בלוטת התריס, אי ספיקת בלוטת יותרת הכליה). 12) מחלות כליות ודרכי השתן (אי ספיקת כליות, זיהומים בדרכי השתן, אבנים בדרכי השתן, ניתוח בדרכי השתן עד חודשיים) (ד"ר אלי שוסהיים הי"ו בספר הלכה ורפואה ח"ג). - כשפונים לרופא יש להציג בפניו את הנתונים הרפואיים, ולפרט את מכלול בעיות החולה. - וחולה במחלות הנ"ל שאין בנמצא רופא לשאול אם מותר לו לצום או שהורה לו לצום, וְחָלָה בצום הרעה במצבו, הרי זה ספק פקוח נפש ולא יצום (פס"ת תריח, א).

★ חולה שצריך לבלוע כדור שטעמו פגום - אם יכול לבולעו ללא מים, יעשה כן. ואם אינו יכול לבלוע בלא מים, יתן במים דבר מר, כגון תמצית תה מרוכזת או אבקת סודה וכדומה, וישתה המים להעביר הכדור (עי' אור לציון ג, רסה).

ה. יולדת – **(א)** יולדת תוך 3 ימים משעת לידתה, לא תתענה כלל (שו"ע תריז, ד), **ותאכל לשיעורים** (יחו"ד ו, ריא), **ואפילו אומרת שיכולה לצום והרופא מאשר זאת, אסור לה להתענות** (רצא). **(ב)** מ-3 ימים ועד 7, אם אמרה בפירוש שאינה צריכה לאכול, מותר לה להתענות, ואם לא אמרה כלום או שאומרת שאינה יודעת אם צריכה, מאכילים אותה לשיעורים (שו"ע שם ומ"ב יא ושעה"צ סז). **(ג)** מכאן ואילך הרי היא כשאר חולה שאין בו סכנה, שאף אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער לידה, אין מאכילים אותה [אבל אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שמכביד עליה החולי, מאכילים אותה כדרך שמאכילין כל חולה שאומר "צריך אני" (שו"ע תריח, א)] (שו"ע תריז, ד ומ"ב יב). ואשה שהפילה לאחר 40 יום להריונה דינה כדין יולדת הנ"ל (רצה).

וכל הימים הנזכרים הם מעת לעת (ואין אומרים מקצת היום ככולו), כגון, שאם ילדה בז' בתשרי בשעה 4 אחר הצהרים, שלושת הימים מסתיימים ביום-הכיפורים בשעה 4 אחר הצהרים, וקודם שעה זו הרי היא כדין יולדת תוך 3 ימים שאינה מתענה כלל, וצריכה לאכול [ומשעה זו ואילך דינה כיולדת מ-3 ימים ועד 7 כנ"ל] (מ"ב תריז, יג;רצא ורצד).

ו. אכילה ושתיה לשיעורים – החולה או היולדת שמותר להם לאכול ולשתות ביום-הכיפורים, אוכלים ושותים "לשיעורים" (שו"ע תריח, ז). ***אכילה לשיעורים***, פירושה, אכילת מנות קטנות של 30 סמ"ק (עי' שם, וכך נהוג להורות), **בתנאי שבין סוף אכילת מנה אחת לתחילת אכילת מנה אחרת, ימתין 9 דקות** (שו"ע שם ותריב, ג-ד) [ורשאי לאכול מאכלים מזינים עשירים בקלוריות, כגון: בשר, ביצה, דבש, ביסקויטים וכדו'. – הדבר פשוט שמדידת שיעורי תורה באכילה היא לפי נפח (סמ"ק) ולא לפי משקל (גרם), וברוב המוצרים ממיני מזונות יש הפרש גדול בין הנפח למשקל. לדוגמה: קרקרים, לחמית, ביסקויט פתיבר, בייגלה, עוגיות מחיטה מלאה וכדומה, יש לאכול מהם 10 גרם, שבמשקל זה יש נפח כ-30 סמ"ק (וכן הוא בדרך כלל ביתר מוצרי המזונות), ואם יאכל מהם 30 גרם, הרי הוא אוכל למעלה מ-60 סמ"ק, ועובר באיסור כרת (באה"ל תריח, ח)! וכן בפרוסת לחם אחיד יש כ- 120-100 סמ"ק, וצריך לאכול פחות מרבע פרוסה (קונ' ואת הנחלים ארנון; ספר כזית השלם. וע' או"ת תש"ע סי' פז)].

שתיה לשיעורים, פירושה, שתיית מנות קטנות פחות מ-40 סמ"ק [וימדוד ע"י מזרק גדול, מדיד תרופות, בקבוק תינוק מדוייק (כחברת AVENT) ויסמן בכוס], **בתנאי שבין סוף שתיית מנה אחת לתחילת שתיית מנה אחרת, ימתין 9 דקות** (שו"ע תריח, ח) [אין חיוב לשתות דוקא מים, אלא ישתה חלב, מיצי פירות, תה עם סוכר, קולה]. **אבל בין אכילה לשתיה** (ולהיפך), **אין צריך להמתין כלל, ומיד כשסיים לאכול יכול לשתות** (שו"ע תריב, ב). **אך אין לאכול ולשתות ביחד** (הליכו"ש, סג). [אם מחמת שהחולה ילך לבית-כנסת יזדקק למנה נוספת, אין לו ללכת לביהכ"נ. כל שכן שלא יאכל סתם בין ארוחה לארוחה. – רוב החולים יכולים להמנע לגמרי מאכילה ולהסתפק בשתיה. את הקלוריות הדרושות, ניתן לקבל גם במשקאות הנ"ל. לרוב, הכמות ההכרחית לשתיה היא ליטר עד ליטר וחצי ליום. במקרים מסויימים יש צורך בכמות כפולה. רצוי לקבוע עד איזו שעה יכול החולה לצום באופן מוחלט. על פי רוב, אפשר לצום עד הבוקר ללא סיכון. ובכל הנ"ל יש להתייעץ עם רופא (ד"ר שוסהיים שם)].

ואם הרופא אומר שהחולה צריך לאכול ולשתות כהרגלו, ולא די בשיעורים, או שהחולה אומר כן, או שאנו מסופקים בדבר,

מאכילים ומשקים אותו כל צרכו מיד (שו"ע תריח, ח). [והחולה שאוכל ושותה ביום-הכיפורים, אף שחל בשבת, אינו צריך לעשות קידוש קודם האכילה, הואיל והוא יום תענית לכלל ישראל (מ"ב שם, כט; שז). ונוטל ידיו עד הזרוע, ומברך פעם אחת על האכילה הראשונה, ובסוף כל מה שהוצרך לאכול יטול מים אחרונים ויברך ברכת המזון (שח; נט"ג מב, ג), ואומר "רצה והחליצנו" ו"יעלה ויבוא... ביום-הכיפורים הזה, ביום סליחת העוון הזה". ואם שכח, אינו חוזר (שו"ע שם, י; מ"ב שם; שח-שט)].

ז. קטנים – **(א)** קטן פחות מגיל 9 שנים אינו מתענה כלל ביום-הכיפורים, ואפילו תענית שעות. ואף אם הוא רוצה להתענות, מוחים בידו ומאכילים אותו (של). **(ב)** קטן בן 9 שנים שלימות, מתענה לשעות (שו"ע תרטז, ב), שאם היה רגיל לאכול בשעה 8 בבוקר, מאכילים אותו בשעה 9 או 10. היה רגיל לאכול בשעה 9 בבוקר, מאכילים אותו בשעה 10 או 11. הכל לפי כח הבן. [ולכן על ההורים לשים עיניהם עליו בערב יום-הכיפורים שיאכל וישתה כהוגן, וירבה לו בשתיה, כדי שלא יהיה זקוק לכך עד למחרת בבוקר. ואם התעורר בלילה ומבקש לשתות, יש להקל להשקותו (של)]. **(ג)** נער שהשלים 12 שנה, ונערה שהשלימה 11 שנה, בזמנינו שאין הקטנים בריאים כל כך, ולא מסוגלים להתענות יום שלם כראוי, יתענו עד חצות היום ולא יותר (שמ). **(ד)** נער שהגיע לגיל בר-מצוה, דהיינו שהשלים 13 שנה ויום אחד, ונערה בת-מצוה שהשלימה 12 שנה ויום אחד, צריכים להתענות ביום-הכיפורים. ואם הם חלשים ביותר, יש להתייעץ עם רופא (שמ).

ח. רחיצה/נטילת ידים – אסור לרחוץ ביום-הכיפורים, בין במים חמים או צוננים, ואפילו להושיט אצבעו למים, אסור (שו"ע תריג, א). ואסור לרחוץ פיו (רמ"א שם, ד) שמא יבלע קצת בגרונו (מ"ב, יא), וכן לא ירחץ פניו (מ"ב, ג). ונוטל אדם ידיו שחרית עד סוף קשרי אצבעותיו, ומברך "על נטילת ידים" (שם, ב). וכן כשעשה צרכיו (שו"ע ורמ"א שם, ג) או קודם תפילה, נוטל ידיו כנ"ל (שיא). ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרוחצם (במקום הטינוף (מ"ב א)), שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג (שם, א ורמ"א, ג). – וכן החולה רוחץ כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן (רמ"א שם, ט). וגם הכהנים העולים לדוכן לנשיאת כפיים, מותר להם ליטול ידיהם עד פרק הזרוע, לפי שאינם מתכוונים לשם תענוג (רמ"א שם, ג ומ"ב, ז).

ט. סיכה – אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו שלא לשם תענוג אלא להעביר הזוהמה. אבל אם הוא חולה, אפילו אין בו סכנה, או שיש לו חטטים בראשו, מותר (שו"ע תריד, א), כל שדרך הבריאים לסוך כן אף ביום חול (מ"ב, ב).

י. נעילת הסנדל – אסור לנעול סנדל או מנעל של עור, אפילו הוא של עץ ומחופה עור (שו"ע תריד, ב), אפילו אם נועל על גבי גרביים (שיג) ואפילו בבית (מ"ב, ז). אבל נעליים מגומי, בד ושאר מינים, מותרות (שו"ע שם), אף שהן נוחות יותר מנעלי עור ורגילים ללובשן במשך השנה (כדוגמת נעלי "קרוקס"), כיון שגזירת חכמים היתה רק על נעלי עור (שטז). [ויש לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" אף ביום-הכיפורים (מ"ב תקנד, לא; שכ). ויש נוהגים שלא לברכה (בא"ח וישב, ט וילך, יז)].

יא. חולה/יולדת/קטנים – חולה, אף על פי שאין בו סכנה, וכן יולדת תוך 30 יום ללידתה, וכן מי שיש לו מכה ברגליו - מותרים לנעול מנעל של עור (שו"ע תריד, ג), כל שאין ברשותם נעלי גומי (שיט). – וילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות מותרים בנעילת הסנדל, ומכל מקום טוב שינעלו נעליים שאינן מעור (שמא).

יב. התפילות – יום-הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום-הכיפורים (רמב"ם תשובה ב, ז). ויתפלל התפילות בבכיה (אף שחל בשבת (מט"א תקפב, כח)), ואם אינו יכול להוריד דמעות, יתפלל בקול בכי (בא"ח וילך, יח), וי"ג מידות יאמר במתינות ובכוונה ושיברון לב כי זה העיקר (שם, יט).

יג. מקצת פרטים בתפילה – *ערבית:* השנה שחל יום-הכיפורים בשבת, אין אומרים קבלת שבת, אלא קודם הפיוט "לך אלי תשוקתי" אומרים רק "מזמור שיר ליום השבת" (רסז). [ויש שנהגו לומר קבלת שבת כרגיל (מל"ח יט, ג וכה"ח תריט, לח)]. וטוב שיכריז החזן קודם תפילת ערבית, שכל הקהל יכוונו לצאת ידי חובת קידוש בתפילה כשחותמים בה: "מקדש 'השבת' וישראל ויום-הכיפורים", ויוצאים בזה ידי חובת קידוש מן התורה (ער). – קודם התפילה אומרים "והוא רחום" (רסט; יחו"ד ה, מה). ונכון להשמיט מנוסח התפילות "אלקינו ואלקי אבותינו רצה נא במנוחתינו" ולהתחיל ב"קדשנו במצוותיך" (שו"ת יבי"א א, לח). *שחרית:* אחר החזרה של תפילת שחרית גם השנה אומרים "אבינו מלכנו" (שמו). *מנחה:* אין אומרים פסוק "ואני תפילתי" קודם פתיחת ההיכל, אף השנה שחל בשבת (שנה). ולאחר החזרה אומרים "אבינו מלכנו" ואחר כך "צידקתך", כיון שהוא יום דין (שו"ע תרכב, ג; שסא) [והאשכנזים אינם אומרים "אבינו מלכנו" ו"צידקתך" (רמ"א שם ותריט, ג)].

יד. הבדלה – *נשמים:* בהבדלה במוצאי יום-הכיפורים אין מברכים על בשמים, אפילו אם חל בשבת (שו"ע תרכד, ג). ומכל מקום, טוב שבסיום ההבדלה לאחר ששתה מהכוס כראוי, יביאו לפניו בשמים ויברך עליהם (שפד). *מאורי האש:* מברכים ברכת "בורא מאורי האש" בהבדלה רק על אור ששבת, דהיינו, על נר שהיה דולק והולך מערב יום-הכיפורים עד מוצאי יום-הכיפורים [או על נר שהודלק ממנו (שנט)], אבל אין מברכים על אור שנוצר עתה (שו"ע שם, ד-ה; רחצ, ח) על ידי גפרור וכיוצא בזה. אבל השנה שחל יום-הכיפורים בשבת, יש אומרים שאין צריך לברך בהבדלה על נר ששבת, ולכן, אם יש לפניו נר ששבת או שיכול להשיג בקלות, מהיות טוב יברך על נר ששבת ויצא ידי חובה לכל הדעות. אבל אם אין מצוי לפניו, יכול לברך על נר שהודלק במוצאי יום-הכיפורים (שפג).

★ אשה שבעלה מאחר לבוא מבית-הכנסת, יכולה להבדיל בעצמה ולטעום מן היין, ולאכול ולשתות מיד (שו"ע רצו, ח ומ"ב לה-לו).

טו. זמן רבינו תם/ברכת חלבנה – המנהג הוא כדעת הגאונים, ש-20 דקות אחר השקיעה מסתיים הצום ומוסיפים עוד דקה אחת לתוספת יום-הכיפורים להוסיף מחול על הקודש (ער' שו"ע תרכד, ב) [ונוהגים בבית-הכנסת בשעה זו לתקוע בשופר (ער' שו"ע תרכג, ו)], ויכולים לאכול ולשתות לאחר הבדלה על הכוס (וצאת הצום בלוח הוא בשעה 6:45). ואולם לדעת רבינו תם (ועוד ראשונים רבים, וכן דעת מרן השולחן ערוך (רסא, ב)) צאת-הכוכבים הוא 72 דקות אחר שקיעת החמה, ואסור לאכול ולשתות עד זמן זה (שעה 7:26). וחובה קדושה על כל מי שיכול, שינהג כן. אבל מעוברות ומניקות, חולים אפילו אין בהם סכנה, או נערים שזהו צומם הראשון או שהם חלושים, אין להם להחמיר בזה. – ונוהגים להמתין ולברך ברכת הלבנה רק במוצאי יום-הכיפורים, כדי לקדש הלבנה בשמחה (רמ"א ס"ס תרב). (ויש נוהגים להקדים ולברך ברכת הלבנה קודם יום-הכיפורים, כדי שתבוא מצוה זו ותכריע הכף של זכויות (מ"ב שם, י)).

תזכו לשנים רבות נעימות וטובות

ניתן להשיג את העלון באתר מאור לפסגה: www.maorlapisga.org

העלון מוקדש לרפואת סיגלית בת רחל, אורטל רחל בת רימונד ממו, מיטל בת דינה, דינה בת איזה, חביבה בת סעדה, מרים חיה בת מסעודה, נסים בן מסעודה, יעקב בן מלכה, דן בן סעדה, משה נסים בן סעדה, ירדנה בת עליזה, דניז בת ג'וליט, עדי חיה בת בת-שבע, משק אהרן בן לאה בלא, חיה עינת בת אסתר. **להצלחת** חיילי צה"ל וכוחות הביטחון, ולהשבת החטופים והנעדרים, מש' אשורי, יצחק בן מאיה, בן בנימין יהושע בן עדנה, אלון בן אביגיל רבקה, יפעת בת רחל, שלמה עמאר בן סולטנה, **זיווג חגון** לאורטל בת תמר, יעקב בן מרינה, קרין בת מאיה, יפה בת טובה. **זש"ק** לאפיק בת שולמית. **לעילוי נשמת** מר אבי שאול בן סרח, דן רפאל בן סעדה, חדוה דינה בת איז'ה, ישראל בן דוד צבי הכהן, חנה בת יהודה לייב, ישעיהו אלתר בן יעקב קאפל, רחל רות בת מאיר, רות בת אליעזר ליאו, אייל בן מאיה, רות בת אסתר, יפה יפית בת טובה, סולטנה בת סעידה, אביגיל רבקה בת שרה, זהבה בת שרה, נפתלי בן ויקטוריה, יעקב בן מסעודה, לירן שמעון בן דבורה, קלודין אסתר בת הנרייט, דניאל בן סעדה פחימה, זאב בן שמעיה, מאיר בן סימי, רות בת רחל, רימה בת חבובה, אלדד יוסף בן סימונה, שמעון בן נעמי, משה בן חנה, מניה מינדל בת מרים, משה בן מניה, יגאל בן שרה, עמרם בן שמחה, שלמה בן מזל, שושנה בת ישועה, נעמי בת שרה, חיים בן מלכה, אברהם בן שרה, סימי בת ימנה, משולם בן צבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן איז'ה, סעדה בת רחל, דוד בן אסתר, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אונישה, ששון בן שרה, חיים חי מנחם בן בלנש, דוד בן דורית, יצחק בן רחנה, הרב חיים בן סעדה, מרדכי בן סולטנה, ג'ריה בת עסילה, יצחק חיים בן מרסדס, מזל בת גוהר זהבה, רפאל חיים בן חביבה, אברהם בן פרחה, ישועה בן רחל, מסעודה בת תמו, דניאל בן סעדה, מרדכי גדליה בן יצחק סנדר, דניאל נתן בן רפאל, רפאל בן שמחה, דוד מאיר בן סעדה, מרים בת גרסיה, דניאל בן ריאחן.